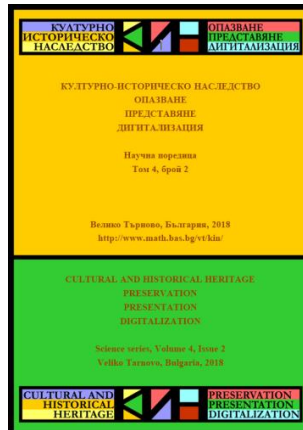

Science series
**Cultural and Historical
Heritage:
Preservation,
Presentation,
Digitalization**
Volume 4, Issue 2, 2018

Editors
Petko St. Petkov
Galina Bogdanova

**Institute of Mathematics and
Informatics, BAS**

RPL "P. R. Slaveykov"
Veliko Tarnovo, Bulgaria

ISSN: 2367-8038
Web: <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Научна поредица
Културно-историческо
наследство:
опазване,
представяне,
дигитализация
Том 4, брой 2, 2018

Редактори
Петко Ст. Петков
Галина Богданова

Институт по математика
и информатика, БАН

РНБ „П. Р. Славейков“
Велико Търново, България

Galya Todorova

Release Rank According to the Manuscripts № 48, 50 and 52
Stored in the Scientific Archive of BAS
Pages 178-192

Галя Тодорова

Отпустителният чин според ръкописите № 48, 50 и 52 съх-
ранявани в Научен архив БАН
Страници 178-192

http://www.math.bas.bg/vt/kin/files/papers/4_2/11-KIN-4-2-2018.pdf

Материалите в сборника са обект на авторско право.

Разрешение за направа на електронни или хартиени копия на част или на цяла публикация за лично или обучително ползване се предоставя без заплащане, при условие, че копията не са направени или разпространявани с цел печалба или търговска изгода и че копията са съпроводени с това съобщение и пълно цитиране на първата страница. За копиране под друга форма, за препубликуване или публикуване на сървъри се изисква предварително специално разрешение и/или заплащане.

Том 4, брой 2, 2018, ISSN: 2367-8038, <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Научни редактори:

проф. д-р Петко Ст. Петков, доц. д-р Галина Богданова

Технически редактори:

гл. ас. д-р Николай Ноев, гл. ас. д-р Калина Сотирова-Вълкова, гл. ас. д-р Галя Георгиева-Цанева, Паскал Пиперков

© Авторски колектив, 2018

Издание на:

Институт по математика и информатика при Българска академия на науките
Регионална народна библиотека „П. Р. Славейков”, гр. В. Търново, България
Съюз на учените в България, клон Велико Търново, България

This work is subject to copyright.

Permission to make digital or hard copies of portions of this work for personal or classroom use is granted without fee, provided that the copies are not made or distributed for profit or commercial advantage and that the copies bear this notice and the full citation on the first page. To otherwise reproduce or transmit in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage retrieval system or in any other way requires written permission from the publisher.

Volume 4, Issue 2, 2018, ISSN: 2367-8038, <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Editors:

Prof. Phd. Petko St. Petkov, Assoc. prof. Phd. Galina Bogdanova

Copy editors:

Assist. prof. Phd. Nikolay Noev, Assist. prof. Phd. Kalina Sotirova-Valkova, Assist. prof. Phd. Galya Georgieva-Tsaneva, Paskal Piperkov

© Editors, authors of papers, 2018

Published by:

Institute of mathematics and informatics at Bulgarian Academy of Sciences
Regional Public Library “P. R. Slaveykov”, Veliko Tarnovo, Bulgaria
Union of scientists in Bulgaria, Veliko Tarnovo branch, Bulgaria

СЪДЪРЖАНИЕ / TABLE OF CONTENT

Предговор	5
Preface.....	7
Съдържание / Table of Content	9
<i>Мирко Робов</i> , Концепцията на проф. Атанас Божков за интериора на църквата „Св. Димитър“	11
<i>Mirko Robov</i> , The Concept of Prof. Atanas Bozhkov for the Interior of the Church “St. Dimitar”	11
<i>Дмитрий Анатольевич Рытов</i> , Образователные возможности мультимедийных продуктов учебно-методического комплекта по предмету «Музыка» (автор Д. А. Рытов), направленных на сохранение нематериального культурного наследия России	18
<i>Dmitrii Anatolyevich Rytov</i> , Educational Opportunities of Multimedia products of Educational-Methodical Complex on the Subject “Music” (Author D.A. Rytov), Aimed at Preserving the Intangible Cultural Heritage of Russia.....	18
<i>Мария Димова, Детелин Лучев, Десислава Панева-Маринова</i> , Технологии и средства за реализиране на метода „разказване на история“ за представяне на национално културно наследство	30
<i>Maria Dimova, Detelin Luchev, Desislava Paneva-Marinova</i> , Technology and Resources to Implement the Method “Story Telling” for the Presentation of National Cultural Heritage	30
<i>Негослав Събев, Галина Богданова</i> , Дигитална и физическа достъпност на туристическите обекти в България	38
<i>Negoslav Sabev, Galina Bogdanova</i> , Digital and Physical Accessibility of Tourist Places in Bulgaria	38
<i>Светослав Ангелов Косев, Атанас Димитров Марков</i> , Форум за триизмерна и компютърна графика – VISION. Пресечна точка на артистичните среди, образованието и индустрията	59
<i>Svetoslav Angelov Kossev, Atanas Dimitrov Markov</i> , Forum of Three-Dimensional and Computer Graphics – VISION. The Intersection Point of Artistic Circles, Education and Industry	59
<i>Искра Лакова, Любомир Методиев, Камен Каменов, Валери Сачански, Георги Грънчовски</i> , Научното наследство на Геологическия институт при БАН: научни списания, монографии, геоложки карти и колекции.....	67
<i>Iskra Lakova, Lubomir Metodiev, Kamen Kamenov, Valeri Sachanski, Georgi Granchovski</i> , Scientific Heritage of the Geological Institute at the BAS: Scientific Journals, Monographs, Geological Maps, and Collections.....	67
<i>Стоян Капралов, Пенка Иванова</i> , Нестор Марков и неговият принос в обучението по математика през Възраждането	80
<i>Stoyan Kapralov, Penka Ivanova</i> , Nestor Markov and his Contribution to Education in Mathematics During the National Revival	80
<i>Мирко Робов</i> , Църквата „Св. Димитър“ в градоустройствената среда на Търново /12-13 век/	92
<i>Mirko Robov</i> , The Church “St. Dimitar” in the Town-planning Environment of Tarnovo /12-13 Century/	92
<i>Лиана Гълъбова</i> , Предизвикателства на опазването, дигитализацията и представянето на българското църковно материално и нематериално наследство при взаимодействието на секуларизационните и десекуларизационни процеси на XX и XXI векове.....	110
<i>Liana Galabova</i> , Challenges of Preservation, Digitalization, and Presentation of Tangible and Intangible Bulgarian Church Heritage in the Interaction of Secularization and Desecularization Processes of 20 th and 21 st Centuries.....	110
<i>Елена Шатъко</i> , Паспортизация колоколов Гродненской области Беларуси	150
<i>Elena Shatko</i> , Pasportisation of Bells from Grodno Region Belarus.....	150
<i>Галия Тодорова</i> , Отпустителният чин според ръкописите № 48, 50 и 52 съхранявани в Научен архив БАН.....	178
<i>Galya Todorova</i> , Release Rank According to the Manuscripts № 48, 50 and 52 Stored in the Scientific Archive of BAS... ..	178
<i>Виолина Атанасова</i> , Три емблематични индийски личности в българското възприемане на Индия. XX век	193
<i>Violina Atanasova</i> , Three Emblematic for the Bulgarian Perception of Indian Persons. 20 th Century	193

Габриела Ванцарова, Дарина Илиева, Историята на тракийските българи в документи. Култура на паметта	214
Gabriela Vaptzarova, Darina Ilieva, The History of the Thracian Bulgarians in Documents. Culture of Memory	214
Калоян Николов, Ролята на съвременните информационни технологии при запазването на Нематериалното културно наследство	223
Kaloyan Nikolov, The Role of Modern Information Technologies in Preservation of the Intangible Cultural Heritage	223
Марияна Шабаркова-Петрова, Лиана Гълъбова, Поклонничеството на вярващите със специални потребности в сърцето на софийската Света гора – проучване и парадокси на една почти невъзможна мисия днес	229
Mariyana Shabarkova-Petrova, Liana Galabova, Pilgrimage of Believers with Special Needs at the Heart of Holly Mountain of Sofia City – Study and Paradoxes of a Mission Almost Impossible Today	229
Галина Богданова, Николай Ноев, Детелин Лучев, Жолт Ласло Маркус, Представяне на цифрови обекти тип „камбана“ в Интернет базирани приложения: “BellKnow” и “BOOK@HAND Bells”	270
Galina Bogdanova, Nikolay Noev, Detelin Luchev, Zsolt László Márkus, Introducing Digital Bell Objects in Web Based and Mobile Applications: “BellKnow” and “BOOK@HAND Bells”	270
Евгени Коев, Съществувало ли е праисторическо скално светилище в местността „Бел мел“ на Беляковското плато, община Велико Търново?	284
Evgeni Koev, Has There Been a Prehistoric Rock Sanctuary in the “Bel Meil” Area on the Belyakovsko Plateau, Veliko Turnovo Municipality?	284
Публикации по проект „Изследване на математически технологии за анализ на физиологични данни с включване на функционалност за хора със зрителен дефицит“ с номер на договор с фонд „Научни изследвания“ (ФНИ): ДМ 12/3 от 20.12.2017 г.	303
Publications under the Project “Exploration of Mathematical Physiological Data Analysis Techniques with Functionality for People with Visual Deficiency” under the Contract Number with the Scientific Research Fund (NSF): DM 12/3 (20.12.2017)	303
Галия Георгиева-Цанева, Красимир Чешмеджиев, Николай Ноев, Бази от данни за съхранение на физиологична информация – обзор	304
Galya Georgieva-Tsaneva, Krassimir Cheshmedzhiev, Nikolay Noev, Database for Storage of Physiological Information – Overview	304
Галия Георгиева-Цанева, Красимир Чешмеджиев, Създаване на база от данни за съхранение на кардиологична информация	314
Galya Georgieva-Tsaneva, Krassimir Cheshmedzhiev, Creation of Database for Storage of Physiological Information	314

ОТПУСТИТЕЛНИЯТ ЧИН СПОРЕД РЪКОПИСИТЕ № 48, 50 и 52 СЪХРАНЯВАНИ В НАУЧЕН АРХИВ БАН

Галя Тодорова

Научен архив при Българска академия на науките, София, България

RELEASE RANK ACCORDING TO THE MANUSCRIPTS № 48, 50 AND 52 STORED IN THE SCIENTIFIC ARCHIVE OF BAS

Galya Todorova

Scientific Archives at the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria
e-mail: gachebg@abv.bg

Abstract: Manuscripts stored in the Scientific Archive of BAS, which include so-called vacation formulas, cover the period from the middle of the XV to the end of the XVI century.

The formulas are according to the holidays of the week and the annual liturgical cycle.

Keywords: Manuscripts, Liturgical Cycle, The Holidays, The Formulas, Redaction

Резюме: Ръкописите, съхранявани в Научния архив на БАН, които включват така наречените ваканционни формули, обхващат периода от средата на XV до края на XVI век.

Формулите са според празничните дни на седмицата и годишния богослужебен цикъл.

Ключови думи: Ръкописи, Богослужебен цикъл, Празници, Формули, Редакция

Ръкописите съхраняващи се в Научния архив на БАН, които включват т. нар. отпустни формули, обхващат периода от средата на XV до края на XVI в. Формулите са съобразно празниците на седмичния и годишния богослужебен цикъл. Според видовете отпуст и поради характера на тези ръкописи (№ 48 е Служебник с Молитвеник, а № 50 и 52 са служебници), те представят формулите за великите, празничните и отпустите за Страстната седмица. Поради характера на богослужебните книги, които се разглеждат т. е. В Служебника с Мо-

литвеник (№ 48) и двата служебници (№ 50 и № 52), липсват указания за отпуста, които се прави на малкото и велико повечерие, полунощницата, часовете и на малката вечерня. Всички тези ръкописи представят отпустителния чин в период, когато е установено усложнено чинопоследование и е съобразно празничния богослужебен цикъл.

Трите ръкописа, които се разглеждат в следващите няколко страници съдържат т. нар. отпустни формули. Те са съхранявани в Научния архив на БАН и като богослужебни книги представляват - Служебник с Молитвослов и два служебника, съответно № 48, 50, и 52¹. Всички преписи са от сбирка X на Научния архив и обхващат периода от средата на XV до края на XVI в. Това е период, в който отпустителния чин бил строго подчинен на отделните празници и различните богослужебни последования т. е. утвърдена е подредбата на отпустните формули. Именно през този период - XV и XVI в., е завършило окончателното им оформяне, което се използва и до днес².

Термина „отпуст“ означава благославяне на народа, което се е извършвало в края на дадено последование. Отпустителния чин се свързва с няколко възгласи, отговор на народа и молитва.

Най-ранното указание за извършване на отпуст е дадено от книга VIII на „Апостолски постановления“³, преписвана на Климент Римски⁴. В този каноническо-литургически сборник от средата на III в., е записано, че епископа благославя оглашените, които са с преклонена глава, а преди това дякона възглася, че всички се молят за тях. Следващото благославяне според ръкописния паметник се извършва над т. нар. обхванати от духове. Нататък дякона възглася оглашените да напуснат и се изказват поредица от възгласи. След това епископа ги благославя и се моли за тях. Дякона призовава и те да излязат. Не по – различно е представено и последованието за категорията на т. нар. просветени, а след тях и на каещите се (т. е. тези които са под епити-

¹ Всички са от сбирка X – НА БАН

² Вж: Успенский, Николай. Богослужебные отпусты, с. 3; В: <https://azbyka.ru/otpust> / към 26 март 2018 г./

³ Вж: Успенский, Николай. Богослужебные отпусты, с. 1. В: <https://azbyka.ru/otpust> / към 26 март 2018 г./

⁴ Апостолски постановления е литургико – канонически сборник, от средата на III в.

мия). Най – последна е представена категорията на верните, които остават до края на службата. Термина „отпуст“ се споменава в същата книга VIII, където се подчертава, че на вечерната служба, епископа казва светилничния псалм⁵, дякона възглася за каещите се, обуреваемите, оглашените, просветените и се прави отпуст. На утринната служба също след Псалма, дяконът прави отпуст за оглашените, обуреваемите, каещите се и кръстените⁶, след което произнася възгласи. Така представата, която си изграждаме по отношение на този древен паметник е следната: отпуст се е извършвал над различни категории вярващи лица, след светилничен и утринен псалм, последван е от възгласи и в него са участвали епископа и дякона.

Според изследователите литургисти, думите на св. ап. Павел в (1Кор: 15:40-41)⁷ се приемат като постулат, за разделяне на празниците на големи, средни, малки, а също и за отбелязване на даден празник от по няколко дни⁸. Това разделяне послужило за подялба и на видове отпуст, чието оформяне продължило векове наред. В православното богослужение съществуват няколко вида отпуст - велики, малки, празнични и отпусти за Страстната седмица. Богослужебният устав представя видовете отпуст като – празничен и дневен⁹. Първия вид от своя страна се разделя на пълен и кратък празничен отпуст.

Според видовете отпуст и поради характера на трите преписа № 48, № 50 и № 52, тук са представени формулите за великите, празничните и отпустите за Страстната седмица. Липсва отбелязване на отпуста, който се произнася на малкото и велико повечерие, полунощницата, часовете и на малката вечерня. Това по право се съдържа в богослужебната книга Часослов, чиито текстове са от дневния богос-

---

⁵ Т. е. Псалм 103

⁶ Тук категорията „кръстени“ се споменава наред с другите категории, които още не са приели кръщение и това са най-вероятно лица, които са приели кръщение, но са под запрещение (наказание).

⁷ Думите на св. ап. Павел от 1Кор. 15: 40:41, са: „има тела небесни и тела земни, ала друг е блясъкът на небесните и друг на земните; един е блясъкът на слънцето; друг е блясъкът на месечината, друг е пък на звездите; па и звезда от звезда се различава по блясък“.

⁸ Вж: Успенский, Николай. Богослужебные отпусты, с. 5; В: <https://azbyka.ru/otpust/> / към 26 март 2018 г./

⁹ Вж: Успенский, Николай. Богослужебные отпусты, с. 6; В: <https://azbyka.ru/otpust/> / към 26 март 2018 г./

лужебен кръг и обхващат тези извън Служебника и Молитвослова, които са предмет на разглеждане.

В Служебника с Молитвеник № 48, отпустните формули се съдържат на л. 37б до л. 39б. За уточнение, ще споменем, че в Описа... на Хр. Кодов¹⁰, формулите са означени, че продължават до л. 40б. Те започват без специално заглавие. Подредбата на началния текст на отпуста е за съответните месеци, като са подредени според църковния календар. Не са отбелязани месеците ноември, април, май, юни и юли. След малкия отпуст в ръкописа следва рубрика, която определя, че ако е неделя трябва да се каже: „Светих славних апостол...“. От Синайския молитвослов 1020 от XII – XIII в. научаваме, че текстът на отпустителната молитва за неделя е започвал с: „Възкръсналият от мъртвите Христос...“. Това е за седмичния празничен цикъл, а за четвъртък е бил „На светите славни и всехвални апостоли...“¹¹. Днес отпуста за неделни дни започва с: „Възкръсналият от мъртвите Христос...“, а през останалите дни (като се изключват Господските празници) отпустът започва с думите: „Христос, истинний Бог наш...“. В месечния празничен цикъл на препис № 48, се дава указание, че отпустната молитва започва с малкия отпуст.

За първия месец септември са отбелязани началните текстове за отпустната молитва, съответно за празниците на св. първомъченица Текла, св. ев. и ап. Иоан Богослов, преп. отец Харитон и св. Григории Велики. За следващия месец е отдадена почит на св. велико мъч. Димитър Мироточиви. През декември са означени празниците свързани с препод. Сава, св. Никола Мирликииски и Рождество Христово. За месец януари, формулите са свързани с деня на св. Василий Велики – 1 януари, Йорданов ден (Богоявление), Антонов ден и деня на три светители велики архиереи – 30 януари. За следващия месец е поместено името на св. Симеон Богоприимец. За месец март е отбелязано само деня на Св. 40 великомъч. от малоазийския град Севастия – 9 март. Празникът е известен още като Свето четирси. Според народното вярване на този ден слънцето се обръща към лято и времето се затопля. Последният отбелязан месец е август и там се споменава само Преоб-

¹⁰ Вж: Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на БАН. С., 1969, т. 5, с. 90

¹¹ Вж: Авксентий, архим., Литургия, Пловдив, 2006 г. с. 283

ражение Господне, като се казва: „Иже на горе Таворстей, пряхобразив ся в славе, прес святыми своими ученики и апостоли ...“.

Големите празници в този ръкопис са: светите апостоли Петър и Павел – 29 юни, Св. Андрей Първозвани – 30 ноември, Св. евангелисти (ап. Йоан – 26 септември, ап. Лука 18 октомври, ап. Матей – 16 ноември, св. ап. Марк – 25 април), Лазаров ден, Цветница и Петдесетница (Съшествие св. Духа). След обелязване началния текст на отпуста за големите празници се представят такива, които са за покой (успокоение) на душата. Преписа нататък продължава с молитва на входа от вечернята, която е била: „Благии човеколюбче Царю благослови...“.

В Служебника № 50, отпустните формули се съдържат на л. 82б до л. 86а. Те започват с възгласите предадени по месеци, като липсващите от тях са: ноември, май, юни и юли. Празничните месечни отпустни молитви са същите, както при препис № 48, само трябва да се добави, че за месец февруари наред с празника на св. Симеон Богоприимец (Симеонов ден)¹², е споменат и празника на св. праведни Симеон (Сретение Господне)¹³. За м. април се среща формула за празника на св. Георги Победоносец. По подобен начин, както при предишния ръкопис след малкия отпуст има рубрика. В нея, се отбелязва следното: да се спомене името на храмовия светец или мъченик – започвайки с Всях светих... но ако не е неделя да се каже, „Пречистая его матере...“ и името на празнуемия светец. Посочените големите празници в този препис съвпадат с препис № 48, но тук се срещат текстовете за - Томина неделя, Възнесение и Петдесетница. Впечатляващо е, че последния празник, е отбелязан с две наименования - Петде-

¹² В основата на този празник лежи вярването че започва преход от зима към пролет

¹³ С този празник символически се прави преход от Стария Завет към Новия Завет. Според Моисеевия закон всяко първородно от мъжки пол трябвало да бъде посвещавано или представяно на Бога (Изх. 34:19-20, Чсл. 18:15-16). В Изход се казва: „И по среднощ Господ порази всяко първородно в Египетската земя, от първородния на Фараона, който седеше на престола си, до първородния на пленника, който бе в затвора, както първородно от добитък“ (Изх. 12: 29). От този старозаветен текст произлиза практиката за всеки първородин син е трябвало да се заплаща с определена от закона цена, която била като откуп. Първородното от мъжки пол се смятало, че е собственост на Господа. Това е денят, когато Христос е представен пред Бога на четиридесетия ден от неговото раждане. Когато донасяли Христос в храма се принасяли и жертви от вярващите. Обикновено се принасяло за жертва агне от по – богатите и гургулица или гълъби от по бедните християни. От тогава следва поверието да се кръсти детето на 40 – тия ден след раждането в памет на празника Сретение Господне.

сетница и Съшествие Светаго Духа, като са записани два начални текста на отпустителната молитва, заедно с малкия отпуст. Възгласите през Светлата седмица са представени по дните и песните от седмицата. От литургиините възгласи са записани само тези, които се отнасят за Литургията на св. Йоан Златоуст, а тези за св. Василий Велики са дава указание, че са записани в месец януари.

Другият вид отпустни формули, представляват разделение според богослужебните последования на седмичния кръг. Това са отпустите подредени според дните от седмицата¹⁴, които в препис № 50 се съдържат от л. 85а – 86а. Всеки един ден от седмицата (като се започва от неделя), е посветен на Христос, на даден светец - угодник на Бога или на някакво възпоминание¹⁵. Наред с благославянето и прославата за събитието (или за даден светец) отговарящо на съответния ден, се съдържа и малкия отпуст – „Христос истинний Бог наш...“. Дава се указание, че за петък, думите са същите, както тези за сряда. Препис № 50 продължава с възгласи и молитва за покои на душата и молитва за всеки грях.

Отпустните формули в следващия Служебник № 52, се съдържат на л. 14а до л. 19б. според Описа на Хр. Кодов, отпустните формули са от л. 14а до л. 37а, „като непосредствено след тях без специално заглавие са дадени единадесетте утренни евангелия“¹⁶. В този препис на л. 16а – 16б; 19б и 20а – 22б е поставено част от последованието за литийно шествие на великата вечерня извършвано от дякона. На следващия л. 17а е част от чина на вечернята с молитвите на входа и главопреклонната молитва. На л. 18а преписа отново продължава с формулите. Първоначално са представени началните думи за благославянето първо по месеци от л. 14а, започвайки от месец септември. Тук не са споменати формулите за месеците: ноември, април, май, юни и юли. При този Служебник също след малкия отпуст, следва рубрика, която е същата както при ръкопис № 48.

¹⁴ Последованията от седмичния кръг са изложени в богослужебната книга - Октоих (Осмогласник)

¹⁵ Богослужебните последования на седмичния кръг са посветени съответно на: понеделник — на светите безплътни сили (ангелите); вторник — на св. Йоан Предтеча; сряда — на Христовите страдания и Кръст и на Иудиното предателство; четвърт — на св. Николай Мирликийски и на св. апостоли; петък — на св. животворящ Кръст Господен; събота — на Пресвета Богородица, на всички светии, на св. мъченици и на покойниците; неделя - на Възкресение Христово.

¹⁶ Цит по: Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на БАН. С., 1969, т. 5, с. 94

За месец септември са отбелязани началните благославящи думи също както при другите два преписа само, че тук е вмъкнат и празника на св. Симеон Стълпник. За месец февруари, също както при препис № 50 се отбелязват отпустите съответно за Сретение Господне и денят на св. Симеон Богоприимец и пророчица Анна – (3 февруари). Формулите за останалите месеци са същите както при другите два ръкописа.

Отпустните текстове за големите празници в препис № 52 са, както при № 50, само, че тук не се споменават два начални опустни текста предназначени за Петдесетница.

Нататък преписа продължава с представяне на текста за отпуст на велики четвъртък и велика събота. За велики четвъртък началният текст на отпуста, който е даден е отпаднал и не се среща в нито едно последование. За велика събота е представен началния текст, който след 1685 г. се използва само от старообрядците. „Заради нас доброволно бе положен в гроба...“. Отпустните формули според седмичния кръг в препис № 52 започват от понеделник и са също както в препис № 50. Единствената разлика е в съботния ден, когато е записано - Молитвами пречиствие его матере силою честнаго и животворещаго кръста, преподобних и богоносных Отца нших и всяких стих. За същия ден в Служебник № 50 се казва, че се отдава почит „на светите славни и всехвални апостоли“. Тази разлика ни показва, че седмичните последования не са съвсем уеднаквени и не съвпадат със съвременната практика т. е. съботата да е отдадена на св. Богородица и на всички светии, мъченици и на покойниците; За четвъртък също откриваме, че е отдадена почит и прослава на светите апостоли и не е включено името на св. Николай Мирликийски. Името на този светец се открива в по-късни служебници от следващия век, предимно руска редакция.

Така изводите, които могат да се направят са следните: трите преписа следват като цяло устава на православната църква. Различията, които съществуват между първия и последния препис са по отношение на пропуски. Около век и половина е периода, който отделя двата преписа № 48 и 53, а се наблюдава натрупване на отпустни формули за Страстната седмица и за дните от седмицата, които липсват в Служебника с Молитвеник № 48. Там липсват също и формулите за двете литургии, които са отразени само в Служебник № 50. В този Служебник, който е смесена сръбско – българска редакция в Описа

на Хр. Кодов се споменава, че формулите за отпустната молитва са за големите празници през годината, а всъщност там са представени освен тях и формулите за празниците по месеци, отпустите за светлата седмица, литургиите и дните от седмицата т. е., - това са най-пълно записаните отпустни текстове, които се срещат в разглежданите ръкописи.

Така отпустите в богослужебната практика през годините е претърпял промени, които го превръщат от отпуст извършван над различни категории вярващи до отпуст предназначен за различни видове празници. Като причина за това може да се изтъкне отпадането на различните категории вярващи, намесата на светската власт в богослужебната практика, наличие на различни местни практики и обичай и редакция на богослужебните книги.

В някои от преписите са споменати празници, които са били свързани повечето с преходен период от календара, например като Сретение Господне, деня на св. Симеон Богоприемец и деня на Св. 40 великомъч. от Севастия. Причините да бъдат споменати едни празници, а други – не, или да отпаднат едни формули, или въобще различията като цяло, може да изтъкнем, че са комплексни и се дължат на: умножаване броя на празниците, по – ранното оформяне на някои богослужебни книги пред други, например Часослова пред Служебника, наличие на различни практики на местно ниво, наличие на отпуст във всяко последование, което се отличавало едно от друго и не на последно място – търсене на застъпничеството на светиите, изразено, чрез заветните текстове с изразен творчески похват. Така еднакви редакции на преписите на № 48 и 52 не означава сходство по отношение на богослужебната практика. Тяхното познаване ще ни доведе до разбиране на текстовете, които някъде са подвързани заедно със страници, неотговарящи на последованието, чийто състав например се отнася до великата вечерня, както се е получило при ръкопис № 52.

Принципи за представяне на отпустните формули.

Нагледните таблици представят отпустните формули според трите ръкописа. Адекватно е представено съдържанието според отделните преписи. Изписването на надредните буквени титлови и без-

[illegible]

Фигура 2. Служебник и Молитвеник № 48 откъм средата на XV в. Сръбска редакция (част 2)

Отпустните формули по месеци	Отпустните формули за големите празници	Възглас на Светлата седмица	Отпустните формули в литургиите	Отпустните формули за дните от седмицата	За покаяние	Забележка
Месец септември л. 826	Отъ славы ѿ въскръсѣныи ѿ грѣбѣи прѣвѣстѣи аѣла ѿтра ѿ пѣла л. 84а	по 3 пѣснѣ Шко тѣла дръжава л. 84б	на литургіи Златоустѣго Хс истинныи бгъ нашъ лѣтелеи прѣвѣтъ ѿго ѿтра . аже въ сѣтъи ѿца нашего л. 85а	въ нѣдѣли Въскресыи ѿз мѣтъи . хс истинныи бгъ нашъ . лѣтелеи прѣвѣтъ ѿго ѿтра . сѣтъи славыи ѿ въскръсѣныи л. 85б	хс истинныи бгъ нашъ лѣтелеи прѣвѣтъ ѿго ѿтра л. 86а	следва Мѣтва аже бѣтъ архіерейи ѿл дѣрзныи въ грѣхъи въскъ коныи и неконныи въ сѣклъ кѣтел ѿ л. 86б заканныи и въ въскъ грѣхъи . Гѣи ѿ хс бжъ нашъ сѣи ѿ славыи бгѣ живѣго пастѣрѣ л. 86б
Хс истинныи бгъ нашъ лѣтелеи прѣвѣтъ ѿго ѿтра (указание)	Мѣтра ѿцѣи прѣвѣстѣи л. 84а	Шко бѣтъ ѿ въскръсѣнъ л. 84б	Н литургіи на слава, писанъ гѣнарѣ л. 85а	въ понедѣльникъ хс истинныи бгъ нашъ лѣтелеи прѣвѣтъ ѿго ѿтра . Зѣстѣлѣнѣи нѣныи сѣлъ въспѣтъи ѿ въскъ л. 85б	Отъи дѣл ѿ нѣ прѣстѣлѣи сѣ въ корѣхъи прѣвѣтъ л. 86а	
Отъи прѣвѣстѣи и въскръсѣи ѿ грѣбѣи ѿ пѣла ѿ тра л. 83а	Вѣдѣстѣи Отъи бѣдѣи ѿ нѣи л. 84а	Шко тѣи ѿ бгъ нѣ л. 84б		въ сѣдѣи хс истинныи бгъ нашъ . лѣтелеи прѣвѣтъ ѿго ѿтра . ѿтра ѿ славыи прѣвѣтъи кѣтел ѿ ѿна л. 85б		

Фигура 3. № 50 Служебник от втората половина на XVI в. Сръбско – българска редакция (част 1)

Отпустните формули по месеци	Отпустните формули за големите празници	Възгласи на Светлата седмица	Отпустните формули в литургиите	Отпустните формули за дните от седмицата	За покаяние	Забележка
Мѣца гинѣарѣа л. 83б						
Нѣже иъ сѣтъ ѿца нашего архїѣпска Кесарїе Каппадокійскыя Васкїѣа великаго л.83б						
Богочланиѣ . Нѣже иъ іеродан иъ колѣни Крѣтити сѣ ѿ іѣсуса Хс истинни л.83б						
Прѣпоходнаго ѿца нашего Іѣсуса великаго л.83б						
Нѣже иъ сѣтъ ѿца нашїа великїи сѣтъ іѣсуса великаго грегѣрїа бгослова и іѣсуса грегѣрїа л.83б						
Мѣца фѣрфѣрїа л. 83б						
Възгласи на рѣкоу правнаго Оуанѣа Хс истинни бгъ л.83б						
Отго сѣдмїца Оуанѣа бгословїа л.83б						
Мѣца марѣа л. 84а						
Отъ велико дїнїкѣ Мѣ нѣже иъ сѣдмїца иъ сѣтъ л.84а						
Мѣца априлїа л. 84а						
Отго велико дїнїкѣ иъ повѣдоносца грегѣрїа						
Мѣца аугѣуста л. 84а						
Нѣже на горѣ Фаворстѣи прѣвѣражи сѣ иъ сѣтъ Хс истинни бгъ л.84а						

Фигура 5. № 50 Служебник от втората половина на XVI в. Сръбско – българска редакция (част 3)

Отпустните формули по месеци	Отпустните формули за големите празници	Отпустни формули за великите дни от Страстната седмица	Отпустните формули за дните от седмицата	За покаяние	Забележка
Отъ славногѣ и искудѣнаго ѣвѣста, двѣстѣныка, възлюбленого напѣстника ѣвѣна ѣвѣста . л. 14а-14б	въ нѣлю цѣтѣносѣ л. 15б ѣже на жѣтѣ еѣ тѣ ѣвѣста . л. 16 а следватъ обзрѣани страници		въ нѣ . л. 19а Хѣ истинныѣ еѣ ѣвѣ ѣвѣста прѣтѣ ѣго ѣвѣста слѣдѣ ѣвѣста и жѣно		
прѣбѣнаго ѣвѣста ѣвѣста харѣтона ѣвѣстника . л. 14б	На Възкресение . л. 18а има липсващи страници и преди Томѣна неделя има за всеки ден от седмицата, като е запазено от Велики четвъртък и Велика събота т. е. Страстната седмица		въ соѣ . л. 19а Хѣ истинныѣ еѣ ѣвѣ ѣвѣста прѣтѣ ѣго ѣвѣста слѣдѣ ѣвѣста и жѣноѣвѣстаго кѣта ...		
ѣже въ сѣтѣ ѣвѣста ѣвѣста, грѣгорѣ, ѣвѣста арѣнѣ . л. 14б	въ нѣлю ѣвѣста л. 18а Прѣидѣи къ ѣвѣстѣ, и ѣвѣста ѣвѣстѣ, и ѣвѣста ѣвѣстѣ Хѣ нѣ		въ нѣлю . л. 19а Вѣскѣтѣ ѣвѣста Хѣ истинныѣ еѣ нѣ		
ѣвѣста ѣвѣста . л. 14б	на ѣвѣстѣ . л. 18а ѣже съ слѣдѣ ѣвѣстѣ се ѣвѣста на нѣ Хѣ				
Отъ ѣвѣста ѣвѣста, и ѣвѣста ѣвѣста . л. 14б	на съвѣстѣ сѣтѣ Дѣ . л. 18а ѣже ѣвѣстѣ ѣвѣстѣ ѣвѣста ѣвѣста въ сѣтѣ ... Хѣ истинныѣ еѣ ѣвѣ				

Отпустните формули по месеци	Отпустните формули за големите празници	Отпустни формули за великите дни от Страстната седмица	Отпустните формули за дните от седмицата	За покаяние	Забележка
Ноември - ѣвѣста . л. 14б - 15а					
прѣбѣнаго ѣвѣста ѣвѣста ѣвѣста ѣвѣста . л. 14б					
ѣже въ сѣтѣ ѣвѣста ѣвѣста, ѣвѣста, ѣвѣста . л. 14б					
ѣже въ ѣвѣста ѣвѣста се, и въ ѣвѣста ѣвѣста, Хѣ нѣ л. 14б-15а					
ѣвѣста . л. 15а					
ѣже въ сѣтѣ ѣвѣста ѣвѣста, ѣвѣста ѣвѣста ѣвѣста, ѣвѣста, ѣвѣста ѣвѣста . л. 15а					
сѣ же на ѣвѣста ѣже въ ѣвѣста ѣвѣста кѣта тѣ сѣ ѣвѣста ... Хѣ истинныѣ еѣ ѣвѣста . л. 15а					
прѣбѣнаго ѣвѣста ѣвѣста ѣвѣста ѣвѣста . л. 15а					
ѣже въ сѣтѣ ѣвѣста ѣвѣста ѣвѣста ѣвѣста, ѣвѣста ѣвѣста, грѣгорѣ ѣвѣста, ѣвѣста ѣвѣста . л. 15а					
ѣвѣста . л. 15а					
Вѣзвѣстѣ на ѣвѣста ѣвѣста ѣвѣста, Хѣ истинныѣ еѣ ѣвѣста . л. 15а					
Отъ ѣвѣста ѣвѣста . л. 15а					
ѣвѣста . л. 15б					
ѣвѣста ѣвѣста, ѣже въ сѣтѣ ѣвѣста . л. 15б					
ѣже на ѣвѣста ѣвѣста и ѣвѣста се въ сѣтѣ, Хѣ нѣ л. 15б					

Фигура 7. Служебник № 52 откъм края на XVI в. Сръбска редакция (част 2)

Литература

1. Авксентий, архим. Литургика. Пловдив, 2006 г.
2. Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. София, 1969 г.
3. <https://azbyka.ru/otpust> / към 26 март 2018 г./ ;
4. <http://www.sustz.com/journal/2/1452.pdf> / към 26 март 2018 г./ ;
5. <http://www.pravenc.ru>;
6. <https://royallib.com>;

Гая Тодорова
Научен архив при Българска академия на науките, София, Бъл-гария

Galya Todorova
Scientific Archives at the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria
e-mail: gachebg@abv.bg

<i>Научна поредица</i>	<i>Science series</i>
<i>Културно-историческо наследство:</i>	<i>Cultural and Historical Heritage:</i>
<i>опазване, представяне,</i>	<i>Preservation, Presentation,</i>
<i>дигитализация</i>	<i>Digitalization</i>
<i>Том 4, брой 2, 2018</i>	<i>Volume 4, Issue 2, 2018</i>

<i>Редактори</i>	<i>Editors</i>
<i>Петко Ст. Петков</i>	<i>Petko St. Petkov</i>
<i>Галина Богданова</i>	<i>Galina Bogdanova</i>

<i>Институт по математика и</i>	<i>Institute of Mathematics and</i>
<i>информатика, БАН</i>	<i>Informatics, BAS</i>

<i>РНБ „П. Р. Славейков“</i>	<i>RPL “P. R. Slaveykov”</i>
<i>Велико Търново, България</i>	<i>Veliko Tarnovo, Bulgaria</i>

ISSN: 2367-8038
Web: <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>